

В. С. Ніценко

доктор економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту

О. Ю. Цуканов

кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку, аналізу та аудиту Одеського політехнічного національного університету

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ КОНЦЕНТРАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ НА РИНКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ

Останні кілька десятиліть відбувається перерозподіл капіталу в сільському господарстві та переробній промисловості України, в т. ч. за участю іноземного капіталу. Необхідно відзначити, що на початковому етапі розвитку України як самостійної держави переважали іноземні великі транснаціональні компанії, такі як Cargill (з 1991 року), Alfred C. Toepfer (з 1993 року), Louis Dreyfus (з 1998 року), Bunge (з 2002 року) та інші. Починаючи з 2000 р. в Україні утворюються перші великі агропромислові формування. Серед них: «Нібулон», «Кернел», «Миронівський хлібопродукт», «Райз», «Дакор», «Укррос», «Авангард» та інші. З 2005 р. відбувається концентрація капіталу в агропромисловому комплексі в різних видах діяльності. Домінуючими стають такі види продукції: в рослинництві — зернові (пшениця, ячмінь, кукурудза, жито, гречка) і технічні (соняшник, ріпак, соя, цукровий буряк) культури, овочі (помідори, огірки); в тваринництві — свинарство, птахівництво (бройлерний напрям, курячі яйця), скотарство, в т. ч. молочного напрямку.

Основними показниками рівня концентрації в промисловості є розміри підприємств, які визначаються: річним випуском продукції; середньорічною чисельністю працюючих; середньорічною вартістю основних фондів; споживанням електроенергії за рік; питомою вагою великих підприємств у випуску продукції всією галуззю; середнім розміром підприємства в галузі.

З економічної точки зору найбільш доцільним шляхом розвитку концентрації є шлях інтенсифікації, тобто за рахунок впровадження нової технології і техніки з одночасним збільшенням одиничної потужності машин і устаткування. Для ана-

лізу рівня концентрації застосовуються як абсолютні, так і відносні показники.

Абсолютна концентрація характеризує розміри виробництва окремого підприємства, і її рівень визначається наступними показниками: 1) обсяг випуску продукції; 2) середньорічна вартість основних виробничих фондів; 3) середньооблікова чисельність робітників.

Найбільш об'єктивним показником є обсяг випуску продукції, інші показники використовуються для більш всебічного аналізу рівня концентрації.

Відносна концентрація характеризується розподілом загального обсягу виробництва в галузі між підприємствами різного розміру, рівень відносної концентрації визначається наступними показниками: 1) частка окремого підприємства у випуску будь-якого виду продукції в обсязі її випуску в цілому по галузі; 2) частка підприємства на ринку продажів; 3) частка підприємства за обсягом наданих послуг певного виду.

Показники рівня відносної концентрації значною мірою характеризують ступінь монополізації виробництва як у галузі, так і в економіці в цілому.

Практика свідчить, що для визначення рівня концентрації в агропромисловому комплексі можливе використання таких методів:

Індекс концентрації (англ. concentration ratio):

$$G_k = \sum Y_i, \quad (1)$$

де Y_i — розмір фірми (ринкова частка фірми);

k — кількість фірм, для яких розраховується показник.

Індекс концентрації вимірює суму часток k найбільших фірм на ринку. Для одного і того ж числа фірм, чим більше індекс концентрації, тим далі ринок від ідеалу досконалої конкуренції.

Індекс Херфіндаля — Хіршмана (англ. Herfindahl — Hirschman index):

$$HHI = \sum Y_i^2, \quad (2)$$

HHI приймає значення від 0 (у випадку ідеальної конкуренції, коли на ринку нескінченно багато продавців, кожний з яких контролює мізерну частку ринку) до 1 (коли на ринку діє тіль-

ки одна фірма, що виробляє 10 % випуску). При розрахунку ринкової частки у відсотках ННІ буде приймати значення від 0 до 10 000. Чим більше значення індексу, тим вище концентрація продавців на ринку. Основна перевага індексу — здатність чутливо реагувати на перерозподіл часток між фірмами, що діють на ринку. Він являє зіставну інформацію про можливості фірм впливати на ринок в умовах різних ринкових структур.

Коефіцієнт ринкової конкуренції (CR):

$$CR = \frac{\sum_{i=1}^n V_i}{V_m} \times 100\%, \quad V_m = \sum_{i=1}^n V_i, \quad (3)$$

де V_i — обсяг поставки продовольчого товару i -м підприємством;

V_m — загальний обсяг поставки продовольчого товару на даному ринку;

n — число підприємств, що діють в географічних межах ринку.

Даний коефіцієнт дозволяє не тільки зіставити різні галузі або ринки за рівнем концентрації, а й проаналізувати динаміку концентрації, визначити, за рахунок часток яких підприємств (великих, середніх або дрібних) намітилася перегрупування сил на продовольчому ринку. Необхідно відзначити схожість за змістом даного індексу з індексом концентрації. Різниця тільки в тому, що в розрахунках використовується в першому випадку відносний вираз показника, у другому — натуральний.

У літературі також зустрічаються такі показники, як дисперсія часток фірм на ринку, показник дисперсії логарифмів ринкових часток, індекс ентропії, відносний показник ентропії, індекс Лернера, індекс Джині, коефіцієнт Бейна (норма економічного прибутку), коефіцієнт Тобіна, коефіцієнт Папандреу та ін. Всі перераховані показники використовуються для опису ринкової структури — рівня конкуренції або монополізації ринку.